

**TALABALARDA PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENSIYALARNI
SHAKLLANTIRISH JARAYONLARI**

Xaydarov Bunyod Malikboyevich
Namangan davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda pedagogik kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonlari hususida soʻz boradi. Boʻlajak pedagoglar uchun egallanishi lozim boʻlgan pedagogik sifat va kasbiy tayyorgarlik mazmuni yoritilgan.

Kalit soʻzlar: innovatsion, kompetensiya, intellekt, kasbiy tayyorgarlik, ehtiyoj, rivojlantirish

**ПРОЦЕССЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ**

Аннотация. В данной статье рассматриваются процессы формирования педагогических профессиональных компетенций у студентов. Выделено содержание педагогического качества и профессиональной подготовки, которую необходимо приобрести будущим педагогам.

Ключевые слова: инновационный, компетентность, интеллект, профессиональная подготовка, потребность, развитие

**PROCESSES OF FORMATION OF PEDAGOGICAL PROFESSIONAL
COMPETENCES IN STUDENTS**

Abstract. This article deals with the processes of formation of pedagogical professional competencies in students. The content of pedagogical quality and professional training that should be acquired for future pedagogues is highlighted.

Key words: innovative, competence, intelligence, professional training, need, development.

KIRISH

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasida Oliy taʼlimni tizimli isloh qilishning ustuvor yoʻnalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak maʼnaviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarish, Oliy taʼlimni modernizatsiya qilish, ilgʻor taʼlim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida “Oliy taʼlimni 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” farmoni tasdiqlandi.[1] Bu Konsepsiyada

Prezidentimiz Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlarini belgilash lozimligi bayon etilgan.

Davlatimiz shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda zamonaviy o'z ustida ishlaydigan mutaxassislar qanday bo'lishi kerak, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi, ularning kasbiy kompetensiyasi, mehnat bozorida raqobatbardoshligi, kasbiy harakatchanligi, faol hayoti va kasbiy pozitsiyasini rivojlantirishga ko'maklashish uchun u qanday rivojdanishi kerak? degan savollar barchamizni o'ylantirishi va mulohazaga chorlashi lozim. Bugungi kunda pedagogika universitetining vazifasi ta'lim sohasi uchun professional mobil va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir.

Zamon bilan hamnafas bo'lgan bir davrda insonning kasbiy harakatchanligini oshirish kasbiy faoliyatning an'anaviy sohalarida sezilarli o'zgarishlar, axborot va ma'lumotlar almashish bilan bog'liq. Talabalarining kasbiy harakatchanligini rivojlantirish zarurati kasbiy kompetensiyani saqlashning murakkabligi bilan belgilanadi. Kasbiy professional – bu mehnat bozorida raqobatbardoshligini saqlab qolishga imkon beradigan ma'lum bir "vakolatlar portfeli"ga ega bo'lgan xodim hisoblanadi.

Hamma narsani biladiganlar emas, balki tezroq o'rganadigan va shu bilan har qanday "qidiruv"ga imkon qadar tezroq javob berish imkoniyatiga ega bo'lganlar ko'proq raqobatbardoshdir. Bundan tashqari, bugungi kunda bitiruvchilarining kasbiy faoliyatida o'zgarishlar ro'y bermoqda va an'anaviylar bilan bir qatorda yangi funktsiyalar paydo bo'ladi. Bundan kelib chiqqan holda, pedagogika oliy o'quv yurti bitiruvchisining raqobatbardoshligi uning ma'lum bir fan yo'nalishi bo'yicha tayyorgarligi va ijtimoiy rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Pedagogik o'quv jarayonidagi kompetensiyalar (o'zini ko'rsatish, boshqa odamlar bilan munosabatlarni o'rnatish, tashabbuskorlik, mas'uliyat va boshqalar).

Bunday mutaxassisni tayyorlash uchun ta'limning maqsadlari, natijalari, mazmuni, tashkiliy tuzilishiga yondashuvlarni o'zgartirish kerak. Pedagogik jarayonlarda kasbiy tayyorgarlik natijasi nafaqat yuqori malakali va yuksak intellektli mutaxassislar, balki o'z ishlari uchun mas'uliyatni his qiladigan, o'zi va o'zgalari uchun oqibatlarini tushunadigan, axloqiy fazilatlar va dunyoqarashi zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlash lozim. Bugungi kunda pedagogika oliy o'quv yurti talabalari nafaqat o'z kelajagiga balki ixtisoslik, shuningdek, umumiy ishlash, jamoada ishlash, jamoaga bo'ysunish va unga rahbarlik qilish, mehnatni ilmiy asosda tashkil etish, muloqot qilish qobiliyati va bag'rikenglik kabi hislatlar bilan bitirmoqliklari kerak

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xalqaro tajribaga asoslangan, mahalliy pedagogika va psixologiya yutuqlarini e'tiborsiz qoldirib, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish o'zini

oqlamaydi. Shuni ham yodda tutish kerakki, ta'limning integral konstruksiyalarini ilmiy asoslashda chet el olimlari S.L.Rubinshteyn, P.Ya.Galperin, A.N.Leontyev ishlariga tayanganlar. Professionallik va kompetentlik bir-biriga o'hash bo'lsada, har xil ma'noga ega bo'lgan atamalardir.

Professionallik deganda nafaqat ma'lum bilimlar, balki mehnatga bo'lgan munosabat, ishning o'ziga xos xususiyatlari tushuniladi. Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiqaradi va bular odatda ish jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin.

O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich kompetensiya darajasini to'ldiradi. Bularning barchasi formula shaklida taqdim etilishi mumkin: Kompetentlik = Bilaman + Qila olaman + Istayman + Men qilaman. Kasbiy kompetensiya shakllanishi bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir.[2]

A. Zimnyaya [3] asosiy kompetensiyalarni ijtimoiy deb tasniflaydi va asosiy ijtimoiy kompetensiyalarning uchta katta sinfini belgilaydi:

- 1) shaxs sifatida shaxsning o'zi bilan bog'liq kompetensiyalar;
- 2) shaxs va ijtimoiy sohaning ijtimoiy o'zaro ta'siri bilan bog'liq kompetensiyalar;
- 3) inson faoliyati bilan bog'liq kompetensiyalar.

Asosiysi, u "inson hayotining barcha jabhalarida namoyon bo'ladigan, uning ijtimoiy va kasbiy hayotining to'liq qiymatini ta'minlaydigan" kompetensiyalarni ko'rib chiqadi.

A.X.Shklyar, M.V.Ilyin, E.M.Kalitskiylarning ishlarda kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy toifalarining mohiyati va munosabatlari muammosi asoslab berilgan.

Mualliflar kasb-hunar ta'limi tizimida "kasb" tushunchasining mohiyatini ochib berishga semantik yondashuvdan kelib chiqib, uning semantik sohalari (axborot, huquqiy, faoliyat texnologik, antropologik) mazmunini aniqlab berdilar va ularning kesishishidan foydalangan holda asoslab berdilar. Umumiy va maxsusni aniqlash asosida "kasbiylik", "kompetentlik", "malaka", "kompetentlik" tushunchalarining mazmuni va o'zaro munosabati Ular to'g'ri ta'kidlaganlarki, malaka ob'ektivlashgan, kompetensiya esa professionallikning subyektiv shaklidir. Mualliflarning asoslashlaridan kelib chiqadiki, kompetensiya, malaka kabi, kasbiy mahoratning

umumlashtirilgan xarakteristikasi bo'lib, mutaxassisning kasbiy faoliyat muammolarini hal qilishga tayyorligining yuqori darajasini ko'rsatadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayoni doirasida yopiq bo'lib, u turli xil ijtimoiy munosabatlarning butun majmuasini o'z ichiga oladi, ko'p qirrali ta'lim makonini tashkil etadi, unda talabalar kasbiy va shaxsiy muammolarni hal qilishda amaliy tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Muvaffaqiyatli o'quv natijasi ortida albatta o'quv jarayoni yotadi.

D.Dvayer [4] ta'lim jarayonini tashkil etishda o'zgarishlarni keltirib chiqaruvchi omillarning uch guruhini ta'riflaydi:

- yangi texnologiyalarni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan ta'lim kontekstini o'zgartirish;

- o'zgarishlarga ko'nikish uchun ketadigan vaqt, chunki dastlab o'qituvchilar o'quv jarayonining o'ziga emas, balki o'zgarishlarning tafsilotlariga, texnologiyalarning xususiyatlariga e'tibor qaratadilar;

- o'qituvchilarni o'zgarishlarni amalga oshirishga tayyorlash, chunki kimdir o'zgarishlarni tezroq o'rganadi va qabul qiladi, kimdir sekinroq.

Talabalarning kasbiy tayyorgarlik natijalarini ularni ta'lim muassasasini tamomlab tashkilotga borganda ish faoliyatiga kirishganda ko'rishimiz mumkin. Yuqoridagi fikrlarni hisobga olgan holda, universitetda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligidagi asosiy o'zgarishlar quyidagilar bilan bog'liq bo'ladi, deb taxmin qilish mumkin:

- uni individuallashtirish, bu har bir talaba uchun kasbiy va shaxsiy muammolarni hal qilishda noyob amaliy tajribaga ega bo'lish,

- qiziqishlar, ehtiyojlar va boshqalarni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish;

- universitetning ta'lim maydonining kengayishi hisobiga uning amaliy yo'nalishini, o'zgaruvchanligini kuchaytirish

Demak, zamonaviy kuchli, bilimli talabalarni - yuqori bilimga ega o'z kasbining kuchli mutaxassislari tarbiyalaydi. Shunday ekan zamonaviy pedagogda talabalar uchun bilim berishda bunday kompetensiyalarning mavjudligi haqida gapirganda, aytmoqchimanki, eng avvalo, haqiqiy pedagogik faoliyatni va uni boshqarish faoliyatini ajratish qobiliyatini shakllantirish kerak.

Buni 2 guruhga ajratgan holda ko'rishimiz mumkin:

1) o'quv va kognitiv faoliyatini tashkil etish va boshqarish bo'yicha kompetensiyalarning mavjudligi (tashkilot) bugungi kunda puxta tayyorgarlikni talab qiladigan ko'p qirrali, murakkab jarayon;

2) pedagogik ishlarni jadallashtirish sharoitida o'z kasbiy va pedagogik faoliyatini tashkil etish va boshqarish bo'yicha vakolatlarining mavjudligi (vaqtni boshqarish, turli xil hujjatlar va hujjatlarni rasmiylashtirish, texnik vositalardan

foydalanish va boshqalar. Bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va modernizatsiya hozirgi kun va kelajak uchun loyiha mavjudligi haqida har tomonlama bilimni talab qiladigan kadrlar malakasini oshirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, universitet ta'limini modernizatsiya qilish va rivojlantirish dasturlari qanchalik muvaffaqiyatli bo'lsa, shuncha natijalarga erishish mumkin. Dunyoning umumiy ilmiy manzarasi, ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan esa, bu "bilimlar jamiyati" bo'lib, unda "rivojlanayotgan zamonaviylik" va oldindan ko'rish mumkin bo'lgan yuksalish istiqboli o'zini ko'rmoqda. Biroq, qabul qilinadigan asosiy qarorlar ta'lim tizimini islox qilish dolzarb muammolarni hal qilish yoki mavjud amaliyotni takomillashtirishning yanada samarali usullarini topish bilan bog'liq. [5]

TAXLIL NATIJALARI

Yuqorida fikrlarga asoslanib, istiqbolli tahlil mantig'i pedagogik ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida pedagogika universiteti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlar quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish sharoitida uning asosiy o'zgarishlarini aks ettiruvchi pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning hozirgi holatini maqbullashtirish.

2. Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish istiqbollari rejasi: pedagogik ta'limni takomillashtirish sharoitida pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlarning moslashuv, modernizatsiya va innovatsion tendentsiyalarining tavsifi.

3. Istiqbolli baholash: xavflarni aniqlash, pedagogik va pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sharoitida pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlarning ijtimoiy ta'siri.

MUHOKAMA

Zamonaviy ilmiy va uslubiy adabiyotlarda biz kompetentsiyalarning integratsion xususiyatlarini o'rganamiz, xususan: – shaxsning mas'uliyatni bo'yniga olish, har qanday qarorlarni birgalikda qabul qila olish qobiliyati bilan bog'liq ijtimoiy kompetensiya; – jamiyatdagi hayotni tartibga soluvchi va murosasizlik tuyg'ularining tarqalishining oldini olishga qaratilgan, shuningdek, boshqa madaniyat, til va din vakillari bo'gan odamlar bilan yashashga insonning tayyorligini alohida tushunishga yordam beradigan kompetensiya; – insonning zamonaviy ijtimoiy hayotda va kasbiy faoliyatida muhim bo'gan yozma va og'zaki muloqot qobiliyatiga ega bo'lishini belgilaydigan kompetensiya; – yangi texnologiyalarni o'zlashtirish muhim bo'gan innovatsion axborot jamiyatining paydo bo'ishi bilan bog'liq kompetensiya; – insonni nafaqat tanlangan kasbida, balki shaxsiy va jamoadagi hayotida, hayotiy faoliyati davomida bilish qobiliyatini amalga oshiradigan kompetensiya. Shuni ham ta'kidlash o'tish kerakki, kompetentlik, insoniy muloqotning barcha turlarida, aloqa bo'yicha sheriklar adekvatligining uchta asosiy darajasiga erishishni o'z ichiga olishi mumkin,

xususan: kommunikativ; interfaol; sezgir. Shuningdek, har qanday sohada mutaxassisning ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyillaridan biri bo'gan professional kompetensiya tamoyiliga murojaat qilish kerak. Shuni ta'kidlashni istardikki, bo'ajak o'qituvchining kasbiy mahorati bir qator maxsus tarkibiy qismlardan iborat bo'ishi mumkin.

XULOSA

Shuni aloxida aytish mumkinki, kompetentlikga asoslangan yondashuvning maqsadi zamonaviy ta'lim nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, mutaxassisning nazariy bilimlari va uni amaliy qo'llash o'rtasidagi uzilishni yengishga intilishdir. Shuning uchun zamonaviy o'quv jarayoni amaliyotda qo'llanilishi qiyin bo'lgan bilimlarni talabalarga berishdan iborat emas, aksincha shu bilimlarni dolzarb kasbiy muammolarni hal qilish uchun safarbar etish, shuningdek o'quv jarayonida bu kabi muammolarni talabalarning o'zlari mustaqil ravishda hal qilishlari uchun sharoit yaratishdan iborat bo'lishi kerak. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning barcha xususiyatlarini to'liq o'rganish uchun quyidagi qator jihatlarga e'tibor qaratish lozim: - ta'lim-tarbiya jarayonida milliy, ma'naviy va tarbiyaviy qadriyatlarga talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning muhim omili sifatida qarash; - bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun ularda yuqori darajadagi kommunikativ va psixologik to'siqlarni kamaytirishga doir maxsus bilimlar tizimini shakllantirish; - bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash masalasini hal qilish; - ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy pedagogik ta'lim sharoitida ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Prezident SH.Mirziyoyevning Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risidagi farmoni PF-5847.
2. Тургунов С.Т., Акмалова Д.Т. Инновационные механизмы обеспечения эффективной деятельности субъектов педагогических процессов в вузах. Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture. ISSN 2181-2888. Volume 2 Issue 4, April 2022. Pages: 19-24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6473190>
3. Tojiboeva G.R., Pulatova D.T. Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliёт. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 3 | 2020. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020:
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции -новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня
5. Д. Дуайер. Организация учебного процесса. 1995. - № 3. - С. 110-116.
6. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. - 2004. - № 11. - С. 3-13.